Pregledni naučni rad
UDK:316.624:004.738.5-053.3/.6
DOI:10.7251/ZND2601601J

PREVENCIJA DIGITALNOG NASILJA KAO SEGMENT BEZBEDNOSTI DECE I MLADIH

mr Svetlana Janković[308], potpukovnica u penziji,
Centar za podsticanje dijaloga i tolerancije Čačak

Sažetak: *U savremenom društvu digitalno okruženje predstavlja nezaobilazan prostor socijalizacije dece i mladih, ali istovremeno i složen bezbednosni ambijent u kojem se ispoljavaju novi oblici ugrožavanja njihove sigurnosti. Digitalno nasilje, kao sve izraženiji oblik rizičnog ponašanja, obuhvata verbalne napade, širenje dezinformacija, manipulaciju digitalnim sadržajima, povredu privatnosti, govor mržnje i različite oblike zloupotrebe informaciono-komunikacionih tehnologija. Posledice ovakvih pojava ogledaju se u narušavanju mentalnog zdravlja, emocionalne stabilnosti i socijalnog funkcionisanja dece i mladih, ali i u povećanju rizika od razvoja ponašanja koja mogu dovesti do društvene devijacije i sukoba sa zakonom. Cilj ovog rada jeste da ukaže na značaj prevencije digitalnog nasilja kao integralnog segmenta sistema bezbednosti dece i mladih, sa posebnim naglaskom na preventivne mehanizme koji doprinose ranom prepoznavanju i suzbijanju rizičnih ponašanja u digitalnom prostoru. Digitalno nasilje se razmatra iz bezbednosne perspektive, pri čemu se deca i mladi sagledavaju i kao potencijalne žrtve i kao izvršioci, što nameće potrebu za diferenciranim i pravovremenim preventivnim intervencijama. Rad je koncipiran kao teorijsko-analitička studija zasnovana na analizi relevantne naučne literature, važećeg normativnog okvira i institucionalne prakse u Republici Srbiji. Posebna pažnja posvećena je ulozi porodice, obrazovnih ustanova, sistema socijalne zaštite i bezbednosnih institucija u izgradnji funkcionalnog i održivog sistema prevencije, koji obuhvata razvoj digitalne pismenosti, bezbednosne kulture i efikasnih mehanizama prijavljivanja i reagovanja. Zaključuje se da prevencija digitalnog nasilja predstavlja važan bezbednosni zadatak i ključni element ranog sprečavanja eskalacije rizičnih ponašanja, čime se doprinosi zaštiti dece i mladih i smanjenju verovatnoće njihove kasnije formalne uključenosti u sistem krivičnopravne zaštite.*

Ključne riječi: *digitalno nasilj, bezbednost dece i mladih, prevencija, rizična ponašanja, sukob sa zakonom*

UVOD

Savremeni procesi digitalizacije značajno su izmenili obrasce komunikacije i socijalizacije dece i mladih, čineći digitalni prostor sastavnim delom njihovog svakodnevnog života. Internet i društvene mreže, pored brojnih obrazovnih i razvojnih mogućnosti, predstavljaju i specifičan bezbednosni ambijent u kojem se pojavljuju novi oblici ugrožavanja lične sigurnosti, dostojanstva i psihosocijalne stabilnosti maloletnih lica (Livingstone i Smith, 2014; Hinduja i Patchin, 2015). U tom kontekstu, digitalno nasilje se izdvojilo kao jedan od najizraženijih i najkompleksnijih savremenih bezbednosnih izazova u oblasti zaštite dece i mladih (Kowalski, Limber, i Agatston, 2012).

[308] svetlana.jankovic.cacak@gmail.com

Digitalno nasilje obuhvata širok spektar ponašanja koja se realizuju posredstvom informaciono-komunikacionih tehnologija, uključujući verbalne napade, pretnje, govor mržnje, širenje neistinitih ili kompromitujućih sadržaja, zloupotrebu ličnih podataka i povredu privatnosti (Tokunaga, 2010; Wolak, Mitchell, i Finkelhor, 2007). Specifičnost ovog oblika nasilja ogleda se u njegovoj dostupnosti, kontinuiranosti i potencijalno neograničenom dometu, što dodatno otežava njegovo prepoznavanje i suzbijanje (Livingstone i Smith, 2014). Posledice digitalnog nasilja ne manifestuju se isključivo na individualnom planu, kroz narušavanje mentalnog zdravlja i emocionalne stabilnosti žrtava, već mogu imati i šire društvene i bezbednosne implikacije (Branković, 2014; Farrington, 2005).

Sa bezbednosnog aspekta, digitalno nasilje predstavlja značajan faktor rizika za razvoj različitih oblika rizičnog i devijantnog ponašanja kod dece i mladih (Patchin i Hinduja, 2011; Jaredić, Minić, i Radojević, 2021). Posebno je zabrinjavajuća činjenica da maloletnici u digitalnom prostoru mogu biti i žrtve i izvršioci nasilja, čime se briše jasna granica između viktimizacije i delinkventnog ponašanja (Siegel, 2018; Junger-Tas, Ribeaud, i Cruyff, 2004). Ukoliko se ovakvi oblici ponašanja ne prepoznaju i ne adresiraju blagovremeno, postoji realna mogućnost njihove eskalacije i prelaska u zonu formalne reakcije sistema, uključujući i sukob sa zakonom (Farrington, 2005; Clinard i Meier, 2016).

Imajući u vidu navedeno, prevencija digitalnog nasilja nameće se kao važan segment sistema bezbednosti dece i mladih (UNICEF, 2018; Council of Europe, 2018). Efikasna prevencija podrazumeva koordinisano delovanje porodice, obrazovnih ustanova, sistema socijalne zaštite i bezbednosnih institucija, uz oslanjanje na adekvatan normativni okvir i razvoj bezbednosne i digitalne pismenosti (Hinduja i Patchin, 2015; Kowalski, Limber, i Agatston, 2012).

Uprkos rastućem interesovanju stručne i naučne javnosti za ovu problematiku, i dalje su prisutni izazovi u pogledu dosledne primene preventivnih mehanizama i međusektorske saradnje.
Polazeći od toga, cilj ovog rada jeste da se sagleda značaj prevencije digitalnog nasilja iz bezbednosne perspektive, kao i da se ukaže na njenu ulogu u smanjenju rizičnih ponašanja i sprečavanju potencijalnog sukoba dece i mladih sa zakonom (UNODC, 2019; Branković, 2014). Rad nastoji da doprinese boljem razumevanju digitalnog nasilja kao savremenog bezbednosnog problema i da ponudi osnov za unapređenje preventivne prakse u ovoj oblasti (Livingstone i Smith, 2014; Patchin i Hinduja, 2011).

Polazeći od navedenog problema i teorijskih postavki, istraživanje u ovom radu usmereno je ka sagledavanju prevencije digitalnog nasilja iz bezbednosne perspektive, sa posebnim osvrtom na decu i mlade kao rizičnu društvenu kategoriju. U tom smislu, rad nastoji da odgovori na sledeća *istraživačka pitanja:*

- *Koji su dominantni oblici digitalnog nasilja kojima su deca i mladi izloženi u savremenom digitalnom okruženju i na koji način oni ugrožavaju njihovu bezbednost?*
- *U kojoj meri digitalno nasilje predstavlja faktor rizika za razvoj rizičnih i devijantnih ponašanja koja mogu dovesti do sukoba dece i mladih sa zakonom?*
- *Kakva je uloga porodice, obrazovnih ustanova i bezbednosnih institucija u prevenciji digitalnog nasilja?*
- *Da li postojeći normativni i institucionalni mehanizmi obezbeđuju adekvatnu zaštitu dece i mladih u digitalnom prostoru?*
- *Na koji način unapređenje preventivnih mera može doprineti jačanju bezbednosti dece i mladih i smanjenju potrebe za formalnom reakcijom sistema krivičnopravne zaštite?*

Odgovori na ova pitanja treba da doprinesu preciznijem teorijskom i praktičnom razumevanju digitalnog nasilja kao savremenog bezbednosnog problema, kao i afirmaciji prevencije kao ključnog instrumenta zaštite dece i mladih u digitalnom društvu.

TEORIJSKO-KONCEPTUALNI OKVIR

Pojam i oblici digitalnog nasilja

Digitalno nasilje predstavlja oblik nasilnog ponašanja koji se ostvaruje upotrebom informaciono-komunikacionih tehnologija, a usmeren je na ugrožavanje psihološkog, emocionalnog i socijalnog integriteta pojedinca ili grupe (Kowalski, Limber, i Agatston, 2012; Tokunaga, 2010). U savremenoj literaturi ovaj pojam se često dovodi u vezu sa terminima kao što su sajber-nasilje, elektronsko nasilje ili onlajn viktimizacija (Hinduja i Patchin, 2015; Wolak, Mitchell, i Finkelhor, 2007), pri čemu zajednički imenitelj svih ovih pojava jeste korišćenje digitalnog prostora kao sredstva izvršenja nasilja. Za razliku od tradicionalnih oblika nasilja, digitalno nasilje karakterišu stalna dostupnost, anonimnost izvršilaca i mogućnost brzog širenja sadržaja, što dodatno pojačava njegov negativan efekat (Livingstone i Smith, 2014).

Najčešći oblici digitalnog nasilja uključuju verbalno uznemiravanje i vređanje putem društvenih mreža i aplikacija za razmenu poruka, pretnje, širenje lažnih ili kompromitujućih informacija, neovlašćeno deljenje fotografija i video-zapisa, krađu identiteta, govor mržnje, kao i različite oblike digitalne manipulacije i ucene (Tokunaga, 2010; Wolak, Mitchell, i Finkelhor, 2007). Posebno rizičan aspekt predstavlja činjenica da digitalni trag nasilja često ostaje trajno dostupan, čime se produžava viktimizacija i otežava oporavak žrtava (Livingstone i Smith, 2014).

Digitalno nasilje kao bezbednosni rizik za decu i mlade

Iz bezbednosne perspektive, digitalno nasilje ne može se posmatrati isključivo kao individualni ili pedagoški problem, već kao pojava koja ima šire društvene i bezbednosne implikacije (Branković, 2014; Farrington, 2005). Deca i mladi, kao razvojno osetljiva populacija, posebno su izloženi rizicima digitalnog prostora zbog nedovoljno razvijenih mehanizama samokontrole, kritičkog mišljenja i procene posledica sopstvenog ponašanja (Junger-Tas, Ribeaud, i Cruyff, 2004). Digitalno nasilje može narušiti osećaj lične sigurnosti, dovesti do socijalne izolacije, smanjenja školskog uspeha i razvoja anksioznih i depresivnih stanja (Livingstone i Smith, 2014; Mihić i Bašić, 2011).

Sa aspekta bezbednosti, važno je istaći da digitalno nasilje može predstavljati rani indikator dubljih problema u ponašanju maloletnika (Patchin i Hinduja, 2011). Ono se često povezuje sa drugim oblicima rizičnog ponašanja, kao što su agresivnost, kršenje društvenih normi, zloupotreba tehnologije i nepoštovanje pravila u digitalnom i realnom okruženju (Siegel, 2018). Nepravovremeno reagovanje na ove pojave povećava verovatnoću njihove eskalacije i prelaska u oblike ponašanja koji zahtevaju formalnu intervenciju institucija sistema bezbednosti i pravosuđa (Clinard i Meier, 2016).

I žrtve i izvršioci digitalnog nasilja

Jedna od specifičnosti digitalnog nasilja jeste istovremena mogućnost da deca i mladi budu i žrtve i izvršioci nasilja (Patchin i Hinduja, 2011). Ova dvostruka uloga dodatno komplikuje proces prevencije i reagovanja, jer zahteva diferenciran pristup koji istovremeno obuhvata zaštitu žrtava i korektivno-preventivni rad sa izvršiocima. U praksi se često susreće situacija u kojoj maloletnici, nakon iskustva viktimizacije, usvajaju obrasce nasilnog ponašanja i reprodukuju ih u digitalnom okruženju (Hinduja i Patchin, 2015).

Ovakva dinamika ponašanja ukazuje na značaj ranog prepoznavanja i preventivnog delovanja, kako bi se sprečio razvoj trajnih devijantnih obrazaca i smanjio rizik od ulaska dece i mladih u sukob sa zakonom (Farrington, 2005; Jaredić, Minić, i Radojević, 2021).

Prevencija digitalnog nasilja

Prevencija digitalnog nasilja predstavlja ključni segment sistema bezbednosti dece i mladih i može se sagledati kroz klasičnu podelu na primarnu, sekundarnu i tercijarnu prevenciju (Catalano, Fagan, Gavin, i Greenberg, 2012). Primarna prevencija obuhvata aktivnosti usmerene na razvoj digitalne pismenosti, bezbednosne kulture i odgovornog ponašanja u digitalnom prostoru (Kowalski, Limber, i Agatston, 2012). Sekundarna prevencija podrazumeva rano prepoznavanje rizičnih delovanja i ciljani rad sa ugroženim grupama (UNICEF, 2018), dok tercijarna prevencija ima za cilj sprečavanje ponavljanja nasilnih manifestacija i reintegraciju maloletnika koji su već bili uključeni u nasilne ili devijantne obrasce (Siegel, 2018).

U tom kontekstu, uloga porodice, škole, sistema socijalne zaštite i bezbednosnih institucija od presudnog je značaja (Hinduja i Patchin, 2015; MUP RS, 2020). Efikasna prevencija zahteva interdisciplinarnu i međusektorsku saradnju, jasne protokole postupanja i doslednu primenu normativnog okvira (Council of Europe, 2018; Strategija za prevenciju i zaštitu dece, 2020).

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Predmet i cilj istraživanja

Predmet ovog istraživanja je prevencija digitalnog nasilja kao segment bezbednosti dece i mladih, sa fokusom na institucionalne, pedagoške i normativne mehanizme koji omogućavaju zaštitu i ranog prevenciju rizičnih ponašanja u digitalnom prostoru.

Cilj istraživanja jeste da se sagleda efikasnost preventivnih mera i institucionalne uloge u zaštiti dece i mladih, da se identifikuju najčešći oblici digitalnog nasilja, kao i povezanost digitalnog nasilja sa rizičnim ponašanjem i mogućim sukobom sa zakonom (Patchin i Hinduja, 2011; Branković, 2014).

Ovo istraživanje strukturirano je oko ključnih pitanja koja nastoje da identifikuju dominantne oblike digitalnog nasilja i procene nivo ugroženosti bezbednosti dece i mladih. Poseban fokus stavljen je na ispitivanje mere u kojoj digitalno nasilje deluje kao faktor rizika za razvoj devijantnih ponašanja koja mogu dovesti mlade u sukob sa zakonom. Pored toga, rad analizira ulogu porodice, obrazovnih ustanova i bezbednosnih institucija u preventivnom delovanju, preispitujući da li postojeći normativni i institucionalni mehanizmi pružaju adekvatnu zaštitu. Konačni cilj istraživanja je da utvrdi na koji način unapređenje preventivnih mera može ojačati bezbednost mladih i smanjiti potrebu za formalnom reakcijom sistema krivičnopravne zaštite.

U radu su primenjene teorijsko-analitičke i deskriptivne metode koje omogućavaju sistematsko sagledavanje fenomena. To podrazumeva detaljnu analizu stručne literature i naučnih radova iz oblasti bezbednosnih studija i devijantnog ponašanja, kao i analizu normativnog okvira kroz pregled zakonskih propisa, strateških dokumenata i međunarodnih standarda. Istovremeno, istraživanje obuhvata analizu institucionalnih mehanizama, proučavajući prakse sistema socijalne zaštite i policije, dok se deskriptivnom metodom vrši sistematizacija nalaza i identifikuju ključne prepreke u prevenciji.

Izvori podataka su isključivo sekundarne prirode. Istraživanje se oslanja na referentnu naučnu literaturu autora poput Hinduja, Patchina i Livingstona, kao i na relevantne zakonske akte, uključujući Konvenciju UN o pravima deteta i nacionalnu strategiju za prevenciju nasilja. Dodatnu osnovu čine izveštaji Ministarstva unutrašnjih poslova, centara za socijalni rad i prosvetnih institucija, uz uvažavanje preporuka međunarodnih organizacija kao što su UNICEF i Savet Evrope.

Prilikom tumačenja rezultata treba imati u vidu određena ograničenja. Budući da je istraživanje teorijsko-analitičko, ono ne obuhvata primarne empirijske podatke niti direktno anketiranje populacije, već je usmereno na analizu dostupnih izvora. Takođe, kvantitativna preciznost može biti uslovljena nedostatkom najnovijih statističkih podataka za lokalni kontekst, dok fokus na dokumentovane slučajeve i postojeće publikacije može ostaviti prostor za nedovoljno sagledavanje sasvim novih, nadolazećih oblika digitalnog nasilja.

ANALIZA DIGITALNIH RIZIKA I STRATEGIJE UNAPREĐENJA SISTEMA ZAŠTITE

Dominantni oblici digitalnog nasilja i bezbednosni rizici

Analiza relevantne literature i institucionalnih izveštaja ukazuje na to da deca i mladi u digitalnom prostoru najčešće participiraju u kompleksnim oblicima nasilja koji direktno ugrožavaju njihovu bezbednost. Primarno se izdvaja verbalno uznemiravanje i pretnje putem društvenih mreža i aplikacija za razmenu poruka, što često prati širenje neistinitih ili kompromitujućih sadržaja, poput modifikovanih fotografija i lažnih informacija (Hinduja i Patchin, 2015; Livingstone i Smith, 2014). U tom kontekstu, tradicionalno širenje neistinitih sadržaja evoluira u kreiranje deepfake materijala – visokouverljivih, AI-generisanih video zapisa i fotografija[309] kojima se žrtve stavljaju u kompromitujući ili eksplicitni kontekst bez njihovog pristanka. Ovakav vid algoritamskog nasilja ne samo da produbljuje viktimizaciju, već zbog svoje realističnosti nanosi nepopravljivu štetu ugledu deteta, čineći tradicionalne metode provere informacija gotovo beskorisnim. Posebno zabrinjava porast govora mržnje i diskriminacije usmerene ka ranjivim grupama, kao i neovlašćeno deljenje privatnih podataka, što žrtve izlaže riziku od sekundarne viktimizacije (Tokunaga, 2010; Wolak et al., 2007). Specifičan vid ugrožavanja predstavlja sajber-ucena, čija manipulativna priroda ostavlja trajne posledice na psihološko zdravlje. Korišćenjem tehnologija za kloniranje glasa ili generisanje lažnih dokaza, napadači manipulišu žrtvama na psihološkom nivou koji je ranije bio nezamisliv. Ono što ove oblike nasilja čini opasnijim od tradicionalnih jeste njihova algoritamska amplifikacija – sposobnost da se nasilni sadržaj, zahvaljujući algoritmima društvenih mreža, munjevito proširi do neograničenog broja ljudi, čime se osećaj bezbednosti mladih trajno i nepovratno urušava.

Povezanost digitalnog nasilja sa rizičnim i devijantnim ponašanjem

Rezultati ukazuju na jasnu korelaciju između izloženosti digitalnom nasilju i razvoja dubljih psihosocijalnih problema. Žrtve nasilja često manifestuju anksioznost i depresiju, što direktno vodi ka socijalnoj izolaciji i akademskom neuspehu (Livingstone i Smith, 2014). Međutim, istraživanje identifikuje i fenomen gde granica između žrtve i izvršioca postaje nejasna; mladi koji učestvuju u digitalnom nasilju u oba svojstva pokazuju povišen rizik od agresivnog i devijantnog ponašanja (Siegel, 2018). Istovremeno, fenomen dvostruke uloge – da deca mogu biti i žrtve i izvršioci – potvrđuje potrebu za diferenciranim pristupom prevenciji. Prema nalazima autora poput Farringtona (2005) i Clinarda (2016), kontinuirano nasilno ponašanje u digitalnom prostoru može služiti kao rani indikator budućeg sukoba sa zakonom, naročito kada se obrasci agresije prelivaju iz virtuelnog u fizički prostor.

Ovi nalazi potvrđuju teorijsku pretpostavku da digitalno nasilje nije izolovan pedagoški problem, već složen bezbednosni fenomen, čije posledice se protežu na emotivni, socijalni i pravni domen.

[309] Image-based sexual abuse.

Evaluacija preventivne uloge porodice, škole i institucija

Sistem zaštite dece od digitalnog nasilja počiva na tri stuba, pri čemu *porodica* predstavlja prvu liniju odbrane kroz edukaciju, emocionalnu podršku i nadzor digitalnih aktivnosti (Hinduja i Patchin, 2015). *Obrazovne ustanove* se pozicioniraju kao ključni centri primarne prevencije, zaduženi za razvoj digitalne pismenosti i socijalnih veština (Kowalski et al., 2012). Na kraju, *bezbednosne i socijalne institucije* sprovode sekundarnu i tercijarnu prevenciju kroz intervencije i monitoring (MUP, 2020). Ipak, analiza pokazuje da efikasnost čitavog sistema ne zavisi od pojedinačnog rada ovih aktera, već od njihove interdisciplinarne saradnje i postojanja jasnih protokola koji bi povezali porodicu, školu i policiju u jedinstven preventivni lanac. Prevencija digitalnog nasilja predstavlja strateški element očuvanja bezbednosti dece i mladih i doprinosi: smanjenju psiholoških i socijalnih posledica za žrtve, smanjenju reprodukcije nasilnih obrazaca od strane izvršilaca, jačanju svesti i odgovornog ponašanja u digitalnom prostoru i smanjenju potrebe za formalnom intervencijom sistema krivičnopravne zaštite.

Ovi zaključci potvrđuju teorijski okvir rada: prevencija digitalnog nasilja nije samo pedagogijsko pitanje, već integralna komponenta sistema bezbednosti.

Normativni okvir i institucionalni nedostaci

Iako Republika Srbija poseduje solidnu pravnu osnovu, primarna analiza normativnog okvira otkriva značajne jazove u njegovoj praktičnoj primeni. Osnovu zaštite čine Krivični zakonik, Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, kao i Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala. Međutim, u praksi se pojavljuje problem precizne inkriminacije specifičnih oblika digitalnog nasilja. Postojeći zakoni teško prate evoluciju pretnji poput algoritamskog targetiranja i deepfake viktimizacije, koji često ostaju u 'sivoj zoni' prekršaja. Dok tehnologija napreduje eksponencijalno, pravna norma se menja linearno, stvarajući bezbednosni vakuum u kojem najmoderniji oblici nasilja prolaze nekažnjeno zbog nedostatka preciznih pravnih definicija za zloupotrebu veštačke inteligencije. Glavni institucionalni problem identifikovan je u nedostatku horizontalne koordinacije između prosvetnog, socijalnog i bezbednosnog sektora. Na primer, iako su škole u obavezi da postupaju prema *Pravilniku o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje*, saradnja sa Centrima za socijalni rad i Odeljenjem za borbu protiv visokotehnološkog kriminala MUP-a često je ad hoc prirode, zasnovana na ličnom entuzijazmu pojedinaca, a ne na automatizovanom sistemu razmene informacija.

Postojeće strategije, poput *Strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja (2020–2023)* i njoj pratećih dokumenata, afirmišu digitalnu pismenost, ali se suočavaju sa sledećim preprekama:

- *Nedostatak specijalizacije:* Doktrina rada centara za socijalni rad u Srbiji često je preopterećena tradicionalnim oblicima nasilja, dok nedostaju stručnjaci profilisani isključivo za digitalnu forenziku, ali i za prepoznavanje AI generisanog nasilja i psihološku podršku žrtvama sajber-bulinga. Bez kapaciteta da se brzo identifikuje modifikovan sadržaj, institucije rizikuju da žrtvu tretiraju kao saučesnika ili da olako odbace prijave zbog kompleksnosti dokazivanja digitalne autentičnosti.
- *Problem lokalne samouprave***:** Postoji velika diskrepanca u resursima; dok veći gradovi (Beograd, Novi Sad, Niš) imaju razvijenije timove, u manjim sredinama institucionalni odgovor ostaje na nivou opštih protokola bez specifičnih znanja o digitalnim rizicima.
- *Izostanak evaluacije:* Nacionalni programi edukacije retko prolaze kroz strogu eksternu proveru efikasnosti. Bez precizne povratne informacije o tome da li su preventivne radionice u školama zaista smanjile stopu nasilja, odgovor sistema ostaje reaktivan – institucije se

aktiviraju tek kada nastupi posledica, umesto da deluju proaktivno na uzroke. (Savet Evrope, 2018).[310]

Ovaj sistemski vakuum rezultira time da žrtve i njihovi roditelji često ostaju prepušteni sami sebi u pokušajima da uklone štetan sadržaj sa globalnih platformi, jer domaći organi imaju ograničene mehanizme prinude nad inostranim tehnološkim kompanijama.

Smernice za unapređenje sistema zaštite

Na osnovu sumiranih rezultata, definisani su prioritetni pravci delovanja koji čine okosnicu buduće strategije zaštite. Ključ uspeha ne leži samo u standardizaciji procedura intervencije, već i u radikalnom zaokretu ka digitalnom opismenjavanju koje prevazilazi puko tehničko poznavanje rizika. Fokus mora biti na izgradnji digitalne empatije i lične odgovornosti, čime se preventivno deluje na same uzroke nasilnog ponašanja.

Ipak, implementacija ovih ciljeva direktno je uslovljena rešavanjem najkritičnije barijere: hroničnog nedostatka stručnih ljudskih kapaciteta u prosvetnom, socijalnom i bezbednosnom sektoru. Bez jačanja kadrovske baze, svaka sistemska promena ostaje na nivou teorijskog modela. Tek uz adekvatnu međusektorsku saradnju i redovnu evaluaciju programa na lokalnom nivou, moguće je stvoriti ambijent koji minimizira potrebu za represivnim delovanjem krivičnopravnog sistema.

U skladu sa navedenim, predlaže se strukturirani set mera podeljen u tri nivoa delovanja (Popadić, Kuzmanović i Pavlović, 2019):

Preventivne mere

- sprovođenje kampanja za podizanje svesti o rizicima i osiguranju bezbednosti na internetu. Kampanje moraju fokusiranije da se usmere na određene ciljne grupe, u skladu sa nalazima međunarodnih i nacionalnih istraživanja, a sredstva kojima će osigurati da je poruka doprla do krajnjih korisnika moraju da budu inovativna, raznovrsna, proaktivna i da se usmere na one sa kratkoročnim, vidljivim ishodima, kao i one sa dugoročnijim, koji deluju sporije, ali obuhvataju i cele uzrasne generacije (poruke treba kontinuirano da prate dete tokom odrastanja i da se transformišu u odnosu na jezik i stil obraćanja);
- sprovođenje istraživanja usmerenih na nedovoljno istražene oblasti fenomen online i drugih oblika nasilja nad decom na internetu;
- razvijanje i sprovođenje održivih nacionalnih i inkluzivnih obrazovnih strategija za osnaživanje dece, u školama i zajednicama, pružajući deci, roditeljima i nastavnicima informacije koje će povećati njihov kapacitet da identifikuju i reaguju na afirmativni način kada se suoče sa potencijalnom ili stvarnom situacijom online i offline seksualnog zlostavljanja dece;
- peer-to-peer edukacija i mentorstvo mogu biti najefektivniji način za pristup mladim korisnicima interneta;
- razvoj afirmativnih akcija usmerenih na osnaživanje određenih grupa dece koja su u većem riziku da postanu žrtve online i drugih oblika nasilja na internetu i van njega, zbog svog uzrasta, pola, invaliditeta;
- seksualne orijentacije, porodične dinamike i socioekonomskog statusa.

Zaštitne mere

[310] Sistemski problem leži u vremenskom neskladu između viralnosti nasilja i sporosti pravne reakcije. U svetu gde algoritamska amplifikacija omogućava da štetan sadržaj postane viralan u roku od nekoliko minuta, tradicionalni procesi podnošenja prijava i prikupljanja dokaza deluju arhaično. Državni organi se suočavaju sa fenomenom gde je šteta već postala nepopravljiva pre nego što se uopšte utvrdi nadležnost, čime pravo gubi svoju preventivnu funkciju.

- uspostavljanje bezbednih i pristupačnih mehanizama izveštavanja za decu koji olakšavaju deci u riziku ili žrtvama seksualnog zlostavljanja na internet ili van njega, da prijave svoju situaciju i dobiju neposrednu administrativnu i pravnu zaštitu. Takve mehanizme treba razvijati u konsultaciji sa decom. Informacije koje se odnose na decu o postojanju, svrsi i oblicima upotrebe takvih mehanizama u velikoj meri treba da se distribuiraju kroz škole, lokalne zajednice i medije;
- jačanje kompetencija (znanja i veština) profesionalaca iz različitih sistema kroz obuke, internu/eksternu;
- superviziju edukacije, međusobnu peer-to-peer podršku, licenciranje profesionalaca i timski rad;
- pružanje stručnih usluga mentalnog zdravlja deci žrtvama online nasilja nad decom i seksualnog zlostavljanja na internetu i van njega, u skladu sa najvišim standardima u toj oblasti;
- omogućavanje svih neophodnih administrativnih i pravnih mera za garantovanje prava na privatnost, sigurnost i adekvatne informacije za svu decu uključenu u slučajeve tokom krivične istrage i/ili sudskih postupaka.

Mere kažnjavanja

- pravna definicija i kriminalizacija svih oblika seksualnog zlostavljanja dece na internetu ili putem informaciono-komunikacionih tehnologija, u skladu sa međunarodnim zakonodavstvom, normama i standardima;
- pooštravanje kaznenih okvira vezanih uz krivična dela seksualnog zlostavljanja i eksploatacije dece na internetu;
- stvaranje dobro osposobljenih, specijalizovanih pravosudnih i policijskih jedinica zaduženih za istrage i gonjenje počinilaca online zlostavljanja dece na internetu i van njega, u međusektorskoj saradnji kad god je to potrebno i odgovarajuće.

Zaključak

Sprovedena analiza nedvosmisleno potvrđuje da digitalno nasilje više nije izolovani incident u virtuelnom prostoru, već jedan od najozbiljnijih faktora rizika po bezbednost dece i mladih u savremenom društvu. Dominantni oblici nasilja — od verbalnih ataka i govora mržnje do sofisticiranih manipulacija sadržajem i neovlašćenog deljenja privatnosti — generišu duboke psihološke i socijalne traume, čije posledice često prevazilaze kapacitete individualnog odgovora žrtve. Istraživanje jasno ukazuje na direktnu korelaciju između digitalne viktimizacije i razvoja devijantnih obrazaca ponašanja. Kada digitalno nasilje postane katalizator agresivnosti ili uvod u sukob sa zakonom, ono prestaje da bude isključivo pedagoški izazov i postaje prioritetno bezbednosno pitanje. Time se zaštita dece u digitalnom prostoru postavlja kao integralni stub očuvanja javnog reda i mentalnog zdravlja nacije. Efikasnost sistema zaštite direktno je uslovljena interdisciplinarnom kohezijom. Porodica, škola i bezbednosne službe ne smeju delovati kao izolovani entiteti, već kao koordinisani mehanizam. Iako normativni okvir postoji, istraživanje je identifikovalo kritične tačke u praksi — prvenstveno u nedostatku sistemske evaluacije i nedovoljnoj međusektorskoj saradnji. Stoga, strateški cilj ne sme biti samo puko postojanje zakona, već njihova standardizovana primena uz kontinuirano osnaživanje digitalne pismenosti svih aktera.

Poseban izazov u ovom kontekstu predstavlja nagli razvoj veštačke inteligencije, koja dodatno usložava prirodu digitalnog nasilja. Pojava algoritamski generisanih dezinformacija, *deepfake* tehnologije i automatizovanih oblika uznemiravanja postavlja nove granice ugrožavanja privatnosti i integriteta mladih. Ipak, veštačka inteligencija ne sme se posmatrati isključivo kao pretnja; ona mora postati ključni saveznik u bezbednosnom sistemu. Integracija AI alata za ranu detekciju nasilnog sadržaja, automatizovano prepoznavanje govora mržnje i inteligentni sistemi za monitoring mogu značajno ubrzati reakciju nadležnih institucija i sprečiti eskalaciju nasilja pre nego što ono ostavi trajne posledice.

Digitalno nasilje u eri veštačke inteligencije postaje dinamičan bezbednosni izazov koji zahteva stalno ažuriranje znanja i tehničkih kapaciteta. Prevencija ovog fenomena više nije samo čin zaštite pojedinca, već ulaganje u sistemsku otpornost društva. Kreiranjem bezbednog digitalnog okruženja, koje odgovorno koristi tehnološki napredak, mi ne samo da preveniramo kriminalitet, već aktivno oblikujemo generacije koje će posedovati etičku odgovornost i svest o bezbednosti kao osnovnim vrednostima digitalnog doba. Kao odgovor na sve alarmantnije posledice digitalnog nasilja, savremena društva sve češće pribegavaju radikalnim preventivnim merama, poput potpune ili delimične zabrane upotrebe pametnih telefona i društvenih mreža u školskom okruženju. Ovakve inicijative imaju za cilj ne samo smanjenje prostora za digitalno nasilje tokom nastave, već i povratak fokusa na direktnu socijalnu interakciju i kognitivni razvoj.

Primeri iz međunarodne prakse ukazuju na različite pristupe ovom problemu:

- Francuska je još 2018. godine uvela zakonsku zabranu mobilnih telefona u osnovnim i srednjim školama, što je rezultiralo smanjenjem incidenata sajber-bulinga unutar školskih krugova.
- Ujedinjeno Kraljevstvo je nedavno izdalo smernice školama za ograničavanje upotrebe uređaja, dok su države poput Australije (Novi Južni Vels) uvele slične mere u državnim srednjim školama kako bi zaštitile mentalno zdravlje učenika.
- Srbija i region takođe beleže porast broja škola koje internim pravilnicima suspenduju upotrebu telefona, oslanjajući se na podršku saveta roditelja kao ključnog faktora u sprovođenju ovih mera.

Ipak, naučna diskusija sugeriše da same zabrane nisu dovoljno rešenje ukoliko nisu praćene intenzivnom edukacijom. Restriktivne mere mogu pružiti privremenu zaštitu i "digitalni predah", ali dugoročna bezbednost zavisi od transformacije mladih iz pasivnih konzumenata u kritički svesne digitalne građane. Kombinacija savremenih normativnih zabrana, primene veštačke inteligencije u detekciji nasilja i snažne pedagoške podrške predstavlja jedini održiv put ka bezbednom detinjstvu u digitalnoj eri. Tek kada se institucionalna kontrola spoji sa individualnom odgovornošću, možemo govoriti o efikasnom sistemu zaštite koji decu ne samo izoluje od rizika, već ih uči kako da njima upravljaju.

LITERATURA

Branković, S. (2014). *Bezbednosna kultura*. Beograd: Fakultet bezbednosti.

Catalano, R. F., Fagan, A. A., Gavin, L. E., i Greenberg, M. T. (2012). Worldwide application of prevention science. *Prevention Science, 13*(2), 103–115. https://www.prb.org/wp-content/uploads/2014/07/lancet-youth-factsheet-3.pdf

Clinard, M. B., i Meier, R. F. (2016). *Sociology of deviant behaviour*. Cengage.

Council of Europe. (2018). *Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment*. Strasbourg: Council of Europe.

Farrington, D. P. (2005). Childhood origins of antisocial behaviour. *Clinical Psychology i Psychotherapy, 12*(3), 177–190.

Hinduja, S., i Patchin, J. W. (2015). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying*. Sage.

Jaredić, B., Minić, J., i Radojević, T. (2021). Structured and unstructured time and risky behaviour of adolescents in conditions of social crisis. *Teme, 45*(1). https://teme2.junis.ni.ac.rs/index.php/TEME/article/view/1235

Junger-Tas, J., Ribeaud, D., i Cruyff, M. (2004). Delinquency and deviance in adolescence. *European Journal of Criminology, 1*(1), 33–61.

Kowalski, R. M., Limber, S. P., i Agatston, P. W. (2012). *Cyberbullying: Bullying in the digital age*. Wiley-Blackwell.

Livingstone, S., i Smith, P. K. (2014). Annual research review: Harms experienced by child users of online and mobile technologies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 55*(6), 635–654.

Mihić, V., i Bašić, J. (2008). Preventivne strategije – eksternalizirani poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja djece i mladih [Preventive strategies–external behavioural disorders and risky behaviour among children and youngsters]. *Ljetopis socijalnog rada, 15*, 445–471.

Mihić, V., i Bašić, J. (2011). *Rizična ponašanja adolescenata*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.

Patchin, J. W., i Hinduja, S. (2011). Traditional and nontraditional bullying among youth. *Youth i Society, 43*(2), 727–751.

Popadić, D., Kuzmanović, D., i Pavlović, J. (2019). *Deca u digitalnom dobu: Rezultati istraživanja Global Kids Online u Srbiji*. Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Sherman, L. W., Gottfredson, D. C., MacKenzie, D. L., Eck, J., Reuter, P., i Bushway, S. (1997). *Preventing crime: What works, what doesn't, what's promising*. U.S. Department of Justice.

Siegel, L. J. (2018). *Criminology: Theories, patterns, and typologies*. Cengage Learning.

Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review of cyberbullying research. *Computers in Human Behaviour, 26*(3), 277–287.

UNESCO. (2023). *Global education monitoring report 2023: Technology in education: A tool on whose terms?* UNESCO Publishing.

UNICEF. (2018). *Child online protection reports*. UNICEF.

UNICEF i UNESCO. (2018–2023). *Izveštaji o digitalnoj sigurnosti i cyber-nasilju među decom i mladima*.

UNODC. (2019). *Handbook on children recruited and exploited by terrorist and violent extremist groups*. United Nations Office on Drugs and Crime.

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 85/2005.

Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta, "Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori", br. 15/90; "Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori", br. 4/96 i 2/97.

Strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, "Службени гласник РС", br. 80, 3. jun 2020.

Wolak, J., Mitchell, K. J., i Finkelhor, D. (2007). Online victimisation of youth. *Youth i Society, 38*(3), 357–382.

PPREVENTION OF DIGITAL VIOLENCE AS A SEGMENT OF CHILD AND YOUTH SAFETY

Svetlana Janković, MA, retired lieutenant colonel
Centre for Enhancing Dialogue and Tolerance Čačak

Summary: *In contemporary society, the digital environment represents an indispensable space for the socialisation of children and youth, but at the same time, a complex security setting in which new forms of threats to their safety emerge. Digital violence, as an increasingly prominent form of risky behaviour, includes verbal attacks, the spread of disinformation, manipulation of digital content, violations of privacy, hate speech, and various forms of misuse of information and communication technologies. The consequences of such phenomena are reflected in the deterioration of mental health, emotional stability, and social functioning of children and youth, as well as in an increased risk of developing behaviours that may lead to social deviance and conflict with the law. This paper aims to highlight the importance of preventing digital violence as an integral part of the security system for children and youth, with particular emphasis on preventive mechanisms that enhance early identification and suppression of risky behaviours in digital spaces. Digital violence is examined from a security perspective, whereby children and youth are viewed both as potential victims and as perpetrators, which necessitates differentiated and timely preventive interventions. This article represents a theoretical-analytical investigation based on the analysis of relevant scientific literature, the applicable normative framework, and institutional practice in the Republic of Serbia. Special attention is devoted to the role of the family, educational institutions, the social protection system, and security institutions in building a functional and sustainable prevention system, encompassing the development of digital literacy, security culture, and effective reporting and response mechanisms. It is concluded that the prevention of digital violence represents an important security task and a key element in the early prevention of the escalation of risky behaviours, thereby contributing to the protection of children and youth and reducing the likelihood of their subsequent formal involvement in the criminal justice system.*

Keywords: *digital violence, safety of children and youth, prevention, risky behaviours, conflict with the law*